

4. Новікова К. Перед обличчям Бога. Нарис феноменології релігії / К.Новікова. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7916-pered-oblichchyam-boga-naris-fenomenologiyi-religiyi.html>
5. Отто Р. Священное. Об иррациональном в идее божественного и его соотношении с рациональным / Р.Отто; пер. с нем. А.М.Руткевича. – СПб: АНО «Изд.-во С.-Петербур. ун.-та», 2008. – 272 с.
6. Пылаев М.А. Феноменология молитвы. Примитивная молитва / М.А. Пылаев // Вестник ПСТГУ I: Богословие. Философия. – 2008. – Вып. 2(22). – С. 45-59.
7. Шлейермахер Ф. Речи о религии. Монологи. / Ф.Шлейермахер; пер. С.Л. Франка. – М. – К.: Refl-book-Иса, 1994. – 432 с.
8. Otto R. Das Heilige. Uber das Irrationale in \der Idee des Gottlichen und sein Verchaltnis zum Rationalen / R.Otto. – Gotha: Leopold Klotz Verlag, 1926. – 258 S.

Olexandr Brodetsky

The role of phenomenological methodology in the religious ethics research

The article is devoted to the principles of classical phenomenology of religion. It is outlined the specific essence of this discipline in the system of religious studies. The author considers the ideas of outstanding European phenomenologists of religion and analyzes their role for the interpretation of the anthropological and communicative sense of ethical doctrines in the context of religions.

Keywords: phenomenology of religion, numen, religiosity, religious ethics, ethical doctrines.

Александр Бродецкий

Роль феноменологической методологии в исследовании религиозной этики

Статья посвящена принципам классической феноменологии религии. Осмысливается специфика методологической направленности данной исследовательской стратегии и ее место в системе знаний о религии. Автор рассматривает идеи выдающихся феноменологов религии и анализирует их значение для интерпретации антропологического и коммуникативного смысла этических доктрин в религиях.

Ключевые слова: феноменология религии, нуминозное, религиозность, религиозная этика, этические доктрины.

УДК 124.2:167

© Ольга Рупташ
(Чернівці)

ЦІННОСТІ ТА СМИСЛИ В СТРУКТУРІ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Здійснене узагальнення знань про ціннісно-сміслову сферу науково-пізнавальної діяльності, що ґрунтується на міждисциплінарному підході. Підсумовані результати досліджень настанов діяльності у психології застосовуються для аналізу ціннісно-смілової зумовленості наукового пізнання. Виявлено взаємозв'язок між настановами свідомості вченого та ціннісними орієнтаціями. Стверджується взаємна кореляція індивідуальних настанов, колективних (чи соціокультурних) орієнтацій і цінностей.

Ключові слова: аксіологія, філософія науки, наукове пізнання, ціннісно-смілова сфера.

Однією з характерних рис науки ХХ століття можна визначити зорієнтованість на інтеграцію і взаємодію у різних сферах пізнання. Це не означає, що призупинилися чи уповільнилися процеси диференціації та спеціалізації, які притаманні становленню та розвитку науки, починаючи з ХVІ століття. Зовсім ні. Проте одночасно з цими процесами на передньому фланзі науки з'явилася потреба об'єднувати зусилля фахівців з різних галузей для ефективного розв'язання проблем, що мають між-, транс- чи інтердисциплінарний характер. При цьому посилюється не лише внутрішньо-наукова взаємодія, а й активно налагоджуються взаємозв'язки між наукою та

позанауковими соціально-культурними сферами. Наука, здійснюючи традиційну місію пізнання світу й розв'язання проблем, виходить за власні межі у широкий світ культури. Ця тенденція виявилася й у започаткуванні нових напрямів досліджень у філософії науки. Зокрема, праці Т.Куна, М.Полані, Ст.Тулміна, П.Фейєрабенда привернули увагу до аналізу історичних, психологічних і соціокультурних чинників науково-пізнавальної діяльності.

Актуальне проблемно-тематичне поле філософії та методології науки формують дослідження аксіологічних чинників науково-пізнавальної діяльності. Аналіз науки, з погляду ціннісного підходу, здійснювали українські та зарубіжні автори: І.С.Добронравова, М.Г.Марчук, Л.І.Сидоренко, М.В.Савостьянова, О.А.Івін, М.С.Каган, Л.Лаудан, Х.Лейсі, М.Малкей, В.С.Стьопін, М.В.Попов, Ю.Хабермас.

Аксіологічні проблеми можна розглядати як приклади міждисциплінарної сфери досліджень, оскільки цінності і смисли утворюють семантичне поле понять, які вивчаються не лише філософією, а й психологією, соціологією, культурологією тощо. У філософії досліджуються переважно загальні поняття цінності, смислу, у соціології – ціннісні орієнтації, у соціальній психології – ціннісно-сміслові настанови, у психології – особистісні та суб'єктні цінності. Сучасна філософія науки не може обмежуватися лише логіко-семантичним або лінгвістичним аналізом понять, вона відкрита до взаємодії з іншими сферами гуманітарного пізнання, акумулює здобутки різних галузей наук. Наразі відчутна потреба у філософському узагальненні результатів досліджень місця та ролі цінностей і смислу в науково-пізнавальній діяльності, проведених суміжними гуманітарними дисциплінами.

Мета цієї розвідки – проаналізувати шляхи розв'язання проблеми виявлення ціннісно-сміслові сфери в структурі науково-пізнавальної діяльності, використовуючи результати досліджень цієї теми у психології. Для цього потрібно, по-перше, з'ясувати значення понять “цінність”, “смысл”, “ціннісна орієнтація”, “сміслові настанови” з погляду психології, по-друге, виявити можливість їх застосування для пояснення ціннісно-сміслові зумовленості науково-пізнавальної діяльності.

Виклад матеріалу. Проблема смислу для психології постає як смисложиттєва, а не лише як наукова. Акцентуація смислу визнається неодмінною і доконечною умовою формування особистості і підтримання її інтересу до життя. Виявляється, що втрата смислу життя тягне за собою знецінення існування, аж до відмови від нього загалом. Найбільш повно ця тема була розгорнута у логотерапії В.Франкла. При цьому він зазначає, що більшість наук ігнорують проблему смислу: “У світі, як його описують більшість наук, відсутній смисл. Це, однак, означає не те, що світ позбавлений смислу, а лише те, що багато наук сліпі до нього. Смисл приноситься в жертву багатьма науками. Не в кожному науковому підході він може виявитися...” [11, с.87]. Смисл набуває значущості лише у світі, де визнається свобода людини, її вибір і відповідальність. Ще І.Кант намагався врятувати саму можливість свободи, протиставивши світ сущого і світ належного – у першому панують закони доконечності, що вивчаються наукою, другий конститується на основі цінностей, що постають як цілі людської діяльності. Філософ розмежував сфери теоретичного і практичного застосування розуму, тобто науку й мораль. Оскільки свобода завжди передбачає певну мету, а в науці поняттю мети немає місця, свободу не можна знайти у світі емпірії, то й наука не цікавиться свободою. Кант врятував свободу, але досить дорогою ціною, – обмеживши царину її прояву хоча й раціональною, але лише моральною поведінкою людини [див.: 9].

У психології ХХ століття провідним, усе ж таки, став редуціоністський підхід, згідно з яким людина зводиться до стимулів і реакцій чи проявів гри елементів підсвідомого, чи ще яких-небудь детермінуючих чинників. Такий підхід відкидає не лише свободу, а й потребу вивчати роль і значення цінностей, смислів, існування яких заперечується. Натомість В.Франкл наполягає на тому, що “світ містить основи та смисли” [11, с.81]. Він пропонує підхід, відповідно до якого пошук смислу здійснюється не в середині людини, а поза нею – у світі цінностей.

Спроба вилучити категорії смислу і цінності зі сфери науки, мотивуючи її неможливістю обґрунтувати об'єктивність певного еталону, або точніше, номіналу цінності, була здійснена в позитивізмі. Оскільки, розглядаючи поняття смислу і цінності, ми не можемо знайти гранично

об'єктивних, безвідносних до суб'єкта й свідомості, засад існування, позитивісти закликали до очищення науки від цінностей загалом, як сутностей позаемпіричного характеру. Доба позитивізму минула, оскільки він також не спромігся обґрунтувати об'єктивну значущість і потребу власного існування, а наступні покоління філософів довели зокрема, що “статус цінності актуалізується як фокусування смислопокладальних перспектив присутності людини у світі, які окреслюють онтологічну перспективу позитивної значущості, при чому... не окремо буття сутнього, не окремо буття людини, а саме характеру присутності людини у світі. У зв'язку з цим постановка питання про доконечність цінностей або ж, навпаки, свободи від цінностей стосовно способу людського буття відпадає сама собою, оскільки вони просто автентичні цьому способові” [12, с. 92].

Поняття цінності і смислу логічно взаємопов'язані, часто визначаються одне через одне. О.Л.Музика зазначає, що часто в психології “під цінностями розуміють усвідомлені смисли, які є найбільш значимими компонентами в структурі свідомості, оскільки визначають головне та відносно постійне ставлення людини до основних сфер життя.., цінності – це індивідуально-своєрідні смислові утворення свідомості, які відображають життєву значимість для людини як зовнішніх щодо неї (предметний світ, соціальне оточення), так і внутрішніх явищ (емоції, здібності, світогляд тощо)” [6, с.53]. Як бачимо, такий погляд відрізняється від Франклового, і цінності набувають суб'єктивного змісту через процес осмислення та прийняття їх індивідом. Тим не менше взаємозв'язок цінностей та смислу зберігається.

У сучасній (постнекласичній) філософії науки визнають роль “людського” чинника у процесі пізнання і людиномірність наукового знання, також визнається передумання цінностей, стереотипів культури ідеалам і нормам самої науки. Науку не можна розглядати лиш як певне знання. Цей образ, який ми зустрічаємо у Поппера і Лакатоса, не зовсім адекватний, оскільки наука не тільки знання, а й уся сукупність людської діяльності, наука – це загалом продукт культури, а не знання. При цьому важливо усвідомлювати, що зростання наукового знання, або проліферація у процесі розвитку науки, як про це говорить П.Фейєрабенд, можлива лиш остільки, оскільки існує суб'єкт – людина, яка здатна вільно мислити і вільно творити. [див.: 2, с.182]. Ми маємо справу з потрійним зв'язком у науково-пізнавальній діяльності: культура – суб'єкт – об'єкт, кожна ланка якого має свій вплив на результат пізнання.

Розп'ятість знання між об'єктом пізнання та суб'єктом, який пізнає, суперечність, яка при цьому виникає, становлять одвічну проблему для епістемології та філософії науки. Л.А.Мікешина розглядає науково-пізнавальну діяльність як систему дій та операцій, зумовлених, з одного боку, об'єктом дослідження і наявним знанням, а з іншого – активною практичною та теоретичною діяльністю суб'єкта. Досліджуючи аксіологічні передумови процесу пізнання, з цього погляду, варто розрізнити поняття “об'єктна детермінація” і “суб'єктна детермінація” [див.: 3, с.170-171]. При цьому суб'єктна детермінація представлена комплексом соціокультурних засад діяльності, що опосередковано впливають на процес наукового пізнання. Це означає, що робота вченого, спрямована на отримання та оцінювання результату пізнавальної діяльності, внутрішньо зумовлена певними настановами, стереотипами світогляду.

Своєрідна упередженість поглядів і підходів до пізнання визначається культурою певного суспільства, історичним контекстом. “Ідеали та норми науки на кожному етапі її історії мають подвійну детермінацію. З одного боку, вони детерміновані особливостями об'єктів, які вивчає наука на певному зрізі її розвитку. З іншого боку, вони виражають образ пізнавальної діяльності, що складається в культурі під дією практики... Ідеали та норми дослідження завжди корелюються з особливостями культури відповідної історичної доби і мають світоглядне забарвлення” [4, с.23]. Отже, якщо вивчати наукову діяльність загалом, то очевидним є вплив на вченого, як суб'єкта пізнання, колективних настанов і соціокультурних цінностей.

Термін “настанова” позначає стан готовності, схильності суб'єкта до виконання певного виду діяльності. Такий стан пов'язаний із очікуванням чи передбаченням суб'єктом появи певного об'єкта, він забезпечує стійкий цілеспрямований характер діяльності стосовно цього об'єкта [див.: 10]. Настанова скеровує дії індивіда, спосіб його поведінки відповідно до усталених колективною, суспільною практикою взірців, з одного боку, та сформованих ціннісних

орієнтацій, які визначаються особистим досвідом людини, – з іншого. Поняття “настанова” застосовується у психології особистості, а також у соціальній психології для вивчення процесу та чинників регуляції діяльності та саморегуляції поведінки особистості. Визначають такі головні функції настанови: цілеспрямовання, стабілізація діяльності в мінливих умовах її перебігу; саморегуляція діяльності в стандартних ситуаціях за задалегідь спрощеними схемами очікувань і реакцій; збереження обраного напрямку діяльності, способів її реалізації, навіть якщо вони застаріли і не відповідають новим умовам або ситуації. З одного боку, настанова забезпечує стабільність діяльності, її ефективну регуляцію, а з іншого – перешкоджає нововведенням, є чинником інертності та консерватизму. При цьому психологи відзначають, що виявити вплив настанов можна лише тоді, коли відбувається їх трансформація, під час зміни умов діяльності.

Для того, щоб з'ясувати роль і значення ціннісно-сміслових настанов у науковому пізнанні, потрібно здійснити аналіз, розчленування загальної проблеми на її складники – елементи й рівні науково-пізнавальної діяльності. Як відомо, наука постає у трьох головних виявленнях єдиної сутності: як система знань, як спеціалізована пізнавальна діяльність і як соціальний інститут. У цій розвідці на передній план виступає діяльнісний вимір науки, у якому ми розрізняємо принаймні два рівні: безпосередньо процес пізнання й інституалізовану діяльність. Вивчаючи процес пізнання, дослідник звертає увагу передусім на методи, за допомогою яких суб'єкт пізнає об'єкт, і процедури розв'язання наукових проблем. А під час вивчення інституалізованої діяльності акцентують увагу на визначенні та виборі тем і проблем, виробленні стратегії дослідження, у ході яких суб'єкт взаємодіє з науково-дослідним колективом, лабораторією, співтовариством учених. У реальній практиці ці два рівні тісно взаємопов'язані і взаємозумовлені, їх розрізняють умовно для зручності та ефективності аналізу. Коли вивчають сам процес пізнання, суб'єкт розглядають ніби в умовах ізоляції, один-на-один з об'єктом, при цьому відволікаються від різних зовнішніх чинників, під впливом яких перебуває суб'єкт пізнання. Такий підхід до вивчення науково-пізнавальної діяльності отримав назву інтерналізм. Він зосереджений на внутрішній логіці, механізмі розвитку наукового знання як результату взаємодії суб'єкта й об'єкта пізнання, нехтуючи взаємозв'язками суб'єкта пізнання з іншими суб'єктами – колегами, суспільством загалом.

Проте, дослідження появи, розвитку та зміни ідеалів і норм науки наочно демонструє неперервний вплив ціннісних орієнтирів, як складників культури, на процес постановки теоретичних цілей і практичних завдань науки, упорядкування її теоретичних систем, концептуалізацію здобутих знань, а також визначення основних напрямів подальшого розвитку наукового знання. Такий підхід отримав назву екстерналізм, акцентуючи увагу на зовнішніх чинниках наукової діяльності. Відповідно до цього підходу вивчаються глибинні ціннісні настанови суспільної свідомості певної доби, що постають у ролі систем, за якими створюється модель науки й адекватні до неї еталони та стандарти теоретичного освоєння реальності, схематичні картини світорозуміння [див.: 4, с.180]. Оскільки настанова може стосуватися різних структурних елементів і рівнів діяльності, то виокремлюють смислові, цільові та операціональні настанови [див.: 10].

Смислові настанови визначають загальний зміст діяльності. У випадку, коли мова йде про наукове пізнання, то роль смислових настанов виконують неявні культурні стереотипи, які скеровують пізнання. В.Яковлев називає їх ціннісно-смісловими основами. Він стверджує, що “будь-яке наукове судження неявно спирається на ціннісно-сміслові презумпції, поза якими теоретичні твердження про дійсність нелегітимні й неможливі”, і відповідно, аксіологічно нейтральних наукових теорій не існує [13, с.10]. Понад те, порядок речей, як ми його осмислюємо, залежить від обраного “світорозуміння, розв'язання одних можливостей за рахунок інших, формування ціннісної позиції, яка своєю чергою є концептуальною картиною реальності, що приписує смисл фактам і подіям емпіричного досвіду” [13, с.9]. Тобто наші знання про “природне” відбивають наші уявлення про те, що власне є “природним” [детальніше див.: 8].

Смислові настанови належать до найвищого рівня регуляції діяльності. Вони містять головний інформаційний пакет, який формується на світоглядних переконаннях людини. У настановах цього типу відбиваються знання людини про світ, своє місце і призначення в ньому,

визначаються ідеали, до яких вона прагне. Смыслові настанови віддзеркалюють світ належного, досконалого буття, яким він постає для особистості і який скеровує діяльність людини, спонукаючи до своєї реалізації. Окрім світоглядно-інформаційного компоненту смыслових настанов виділяють емоційно-оцінний, завдяки якому активізується психологічний бар'єр прийняття чи неприйняття ситуації діяльності. Цей компонент має складну багаторівневу структуру, корені якої заглиблені в підсвідоме і тому майже не піддаються аналізу.

Смыслові настанови виконують низку специфічних функцій: підтримка цілісності життєвого світу особистості при змінних обставинах; самоідентифікація та самоактуалізація особистості в процесі діяльності; консолідація групи на основі спільних цінностей і норм; пізнання заради систематизації компонентів світогляду та інші.

Смыслові настанови одночасно – і початок, і завершення “циклу детермінації” діяльності. Під циклом детермінації ми маємо на увазі вихідні, початкові координати вибору мети і способів діяльності, які визначаються світоглядними ціннісно-смысловими настановами, та їх трансформацію в процесі самої діяльності – формування нових смыслових орієнтирів. Особлива роль смыслових настанов у науковій пізнавальній діяльності, оскільки наука, з одного боку, спирається на світоглядні настанови, з іншого – сама стає їхнім джерелом.

Наукове пізнання, як вид людської діяльності, осмыслює і формулює свої цілі, які визначаються не лише специфікою самої діяльності, а й ширшою сферою – людськими смислами, цінностями, мотивами. Ціннісно-смыслові компоненти культури функціонують як суспільно визнані орієнтири та ідеали діяльності. Вони виявляються у нормативних зразках і вимогах, які засвоюються людиною в процесі соціалізації, інтеріоризуються і постають у вигляді ціннісно-смыслових орієнтацій особистості. Для вченого – це настанови, які переросли у прагнення і стимули пізнання. Вони відбивають особистісні уявлення про смисл життя, добро і зло, справедливість, про призначення і роль науки в суспільстві. Можна виокремити дві великі групи орієнтацій вченого: 1) орієнтації, зумовлені розвитком вченого в межах особливого соціального інституту, яким є наука; 2) орієнтації, зумовлені формуванням ученого в межах певної спільноти у певному історичному часі, в контексті культури.

Суспільно визнані орієнтації наукової діяльності, наукового пізнання мають, як правило, колективний, товариський характер, першим щаблем у якому є наукова спільнота, а завершальним – культура як ціле, хоч орієнтації сформовані в найширших межах культури у більшій і глибшій своїй частині (подібно до айсберга), залишаються неусвідомленими окремим ученим. Ціннісні орієнтації, що лежать в основі суспільної свідомості, є її невидимим каркасом, постають як системи моделювання й проєкції науки, приписують їй жорстке дотримання встановлених форм і взірців теоретичного освоєння дійсності, узагальнюють і схематизують світобачення. Норми будь-якої діяльності, й науково-дослідна не є тут винятком, – механізми, через які суспільство впливає на індивіда, а останній, у результаті своєї роботи, впливає на суспільні форми, надаючи їм відносну історичну сталість чи динамічність.

На думку О.Л.Музики, важливо розрізняти ціннісні орієнтації та суб'єктні цінності. Ціннісні орієнтації “відображають аксіологічні аспекти взаємодії свідомості та діяльності, де остання є вирішальним, ззовні детермінуючим чинником”, а суб'єктні цінності – це “такі ціннісні уявлення, які є відображенням у свідомості людини результату узгодження її потреб та її цінностей”, вони відбивають самостійність існування цінностей у свідомості індивіда, їх незалежність від конкретної актуальної ситуації [6, с.54]. Ціннісні орієнтації, таким чином, формуються в процесі науково-пізнавальної діяльності, визначаються дисциплінарною матрицею, парадигмами, які визнаються як суб'єктом пізнання, так і суспільством у цілому. Суб'єктні цінності виявляють індивідуальне ставлення суб'єкта до реалізації ціннісних орієнтацій відповідно до його потреб, інтересів, уподобань.

Проблема формування наукових поглядів і пріоритетів ученого набула актуальності в філософії науки з другої половини ХХ століття, коли в центрі уваги постали соціокультурні передумови наукового пізнання. Провідну роль у трансформації поглядів на розвиток науки відіграла праця Т.Куна “Структура наукових революцій” [14], в якій автор апелює до позалогічних чинників зміни усталених наукових теорій новими підходами до постановки і

розв'язання наукових проблем. Зокрема, Т.Кун розглядає загальноновизнані взірці наукової діяльності – парадигми, які вчений засвоює через навчальні підручники, у процесі навчання і, головне, у спілкуванні та співпраці з досвідченими наставниками.

Провідну роль у переході від однієї парадигми до іншої Т.Кун відводить не об'єктивним логічним чинникам, іманентним еволюції знання, а самим науковцям, точніше науковому співтовариству, діяльність якого підпорядковується принципам соціальної динаміки і психології. Досліджуючи структуру наукових революцій, Т.Кун висвітлює механізми протистояння не теорій, а їх прибічників й опонентів. При цьому молоді вчені розглядаються, переважно, як “жертви” усталених і вивірених науковою практикою парадигм і їх носіїв – учителів. В концепції Т.Куна, з такого погляду, ми маємо справу з однібічним впливом наукового колективу на молодого вченого, у результаті якого останній засвоює наукову парадигму (загальну картину світу, дисциплінарну матрицю, способи постановки наукових проблем і шаблони їх розв'язання). Зрозуміло, що Т.Кун, намагаючись передусім показати перешкоди, з якими зустрічається нове знання на шляху до визнання членами наукового співтовариства, не мав на меті висвітлювати проблеми обопільного зв'язку між науковим товариством та окремим ученим.

Стефан (Стівен) Тулмін, критикуючи погляди Т.Куна щодо революційного характеру розвитку науки, водночас продовжив започатковану ним традицію історичного аналізу наукових ідей, на противагу логічному аналізу науки. Запропонувавши власний підхід до проблеми інтелектуальної еволюції крізь призму концептуальних змін наукової традиції, С.Тулмін намагається пов'язати новації і традиції в науці, спираючись на аналогію з механізмом відбору в дарвінізмі [див.: 15]. Важливу роль, на його думку, відграють як внутрішні чинники концептуального добору – його критерії, так і зовнішні чинники – загальна кількість нововведень і провідний напрямок, у якому вони здійснюються. Останні можна вивчати лише на історичному та загальному культурному тлі. Під таким кутом зору, колектив учених, науковий керівник, наставник – носії спадкоємних ознак і властивостей, своєрідного генотипу, покладеного в основу розвитку молодого науковця. Зміст ідей і вмінь, які вони передають, залежить як від внутрішньої логіки наукового знання, так і соціокультурного контексту. С.Тулмін розрізняє поняття науки як “дисципліни” і як “професії”. Питання про вплив авторитету наукового колективу, його лідерів стосується професії – інституціональної діяльності, а раціональна перевірка його висловлювань – дисципліни (інтелектуального змісту).

Підтримуючи історичистський підхід, Майкл Полані обґрунтовує новий ідеал наукового знання – “особистісне знання”. У праці з однойменною назвою [7] автор на авансцену виводить постать ученого в цілісності особистості та її життєвого світу, яку можна назвати (використовуючи поняття Сергія Кримського) ціннісно-смысловим універсумом. Важлива роль у формуванні особистості вченого належить досвідченому представникові наукової спільноти, якого можна назвати майстром, бо він не лише володіє теоретичним знанням, а й *уміє*, оскільки, для М.Полані, знання – це активне засвоєння пізнавальних дій, воно потребує особливої майстерності, мистецтва.

Переуюються з концепцією Полані ідеї висловлені Михайлом Бахтінім [1]: по-перше, М.Бахтін розглядає пізнання як діяльний і відповідальний акт – вчинок, по-друге, світ наукових понять і теорій сумірний світові культури, а вчений – учасник діалогічних стосунків не лише зі світом, а й з уявленнями про нього в конкретний історичний час, у контексті культури і суспільства. При цьому діалогічною є природа як гуманітарного пізнання, на що часто звертають увагу, так і природничо-наукового, оскільки пізнання завжди опосередковане передумовами та відношеннями, в які вступає вчений. Одним із діалогів, у якому бере участь молодий учений – творчий діалог з досвідченими колегами, поглядами, концепціями, традиціями, прихильниками і представниками яких вони є. Діалог у Бахтіна не вичерпується двома учасниками, а переростає у *трилог* і навіть *полілог*. Суперпозиція *третього* учасника потрібна для утвердження самої можливості розуміння як цінності, що реалізується у живому спілкуванні вчених, і в результатах наукового пізнання.

У ціннісно-смысловій системі орієнтацій і настанов наукового пізнання можна виділити діяльнісну, епістемічну й аксіологічну сфери. Діяльнісна сфера містить уявлення про ефективність, доцільність, економічність, методичність, регулятивність пізнання тощо. Епістемічна сформована з критеріїв, за якими оцінюють істинність, логічність, систематизованість, повноту знання, виразність або комунікативність, понятійну точність, простоту, критичність, доказовість чи обґрунтованість, можливість інтерсуб'єктивної перевірки теорії та інші. Аксіологічна сфера утворена сукупністю ідеалів і норм пізнання, які найбільше зазнають впливу соціокультурних чинників, але їх стабільним ядром залишаються надіндивідуальні і надчасові цінності Істини, Краси, Добра.

Для сучасної філософії науки нагальним завданням стає не лише аналіз, а й формування аксіологічних підвалин наукового пізнання. Свій внесок у постановку й розв'язання цього завдання зробив М.Марчук [5], розробивши потенціалістичний підхід в аксіології науки. Відповідно до запропонованого підходу, структуру пояснювального і смислотвірного потенціалу знання відображає тривекторна схема відповідних духовних координат – інтелектуальної (істина й омана), моральної (добро і зло), естетичної (прекрасне і потворне). Застосовуючи цей підхід до розуміння смислу і призначення наукового пізнання, вчений реалізує не лише задалегідь задані орієнтації та настанови діяльності, а виявляє, актуалізує потенціал своєї взаємодії з конкретним об'єктом пізнання і зі світом як цілим. Процес пізнання здійснюється в творчому діалозі "Я" з "Іншим", взаємодії іманентного і трансцендентного, дійсного і можливого, реального та ідеального, наявного та належного.

Отже, **підсумовуючи сказане**, ми прийшли до висновку, що цінності та смисли – неодмінні компоненти структури науково-пізнавальної діяльності. Вони виявляються у вигляді смислових настанов у свідомості суб'єкта пізнання, ціннісних орієнтацій, визнаних науковим товариством і суспільством у певний історичний час, надіндивідуальних і надчасових цінностях. Перспективи дослідження ціннісно-смыслові сфери в структурі науково-пізнавальної діяльності відкриваються у міждисциплінарному синтезі знань про аксіологічні основи пізнання. Започатковане узагальнення результатів психологічних розвідок з цієї теми, варто продовжити і доповнити здобутками соціології, культурології та інших гуманітарних наук.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. Сост. С. Г. Бочаров; Текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Грязнов Б.С. Логика, рациональность, творчество / Б.С. Грязнов. – М.: Наука, 1982. – 256 с.
3. Микешина Л.А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие / Л.А. Микешина. – М.: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005. – 464 с.
4. Идеалы и нормы научного исследования / Под ред. В.С. Степина и др. – Минск: Изд-во БГУ, 1981. – 432 с.
5. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання / Михайло Георгійович Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
6. Музика О.Л. Суб'єктно-ціннісна детермінація творчої обдарованості / О.Л. Музика // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 1998. – № 1. – С. 53-57.
7. Полани М. Личностное знание / Пер. с англ. М. Б. Гнедовского, Н. М. Смирновой, Б. А. Старостина. – М.: Прогресс, 1985. – 344 с.
8. Турко О.В. Ідея свободи в контексті філософії науки / О.В.Турко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 130. Філософія. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – С. 46-50.
9. Турко О.В. Рациональность как сумирність нормативності та свободи / О.В.Турко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 309-310. Філософія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 307-310.
10. Установка. [Електронний ресурс] // Психологический словарь. – Режим доступу: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=1039>.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.: ил.
12. Явоненко С.О. Аксіологія практичного розуму / С.О.Явоненко. – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 182 с.
13. Яковлев В.Ю. Ценностно-смысловые основания научного познания / Виталий Юрьевич Яковлев. – Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. Специальность – 09.00.01 – онтология и теория познания. – Киров, 2009. – 47 с.

14. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. Second Edition, Enlarged [Електронний ресурс] / Thomas S. Kuhn // Volumes I and II. – Foundations of the Unity of Science Volume II. – Number 2, 1962, 1970 by The University of Chicago.
15. Toulmin S. Rationality and Scientific Discovery. – In: “Boston Studies in the Philosophy of Science”, Vol. XX. Dordrecht – Boston, 1974. – P. 387-406.

Olga Ruptash

Values and Meanings in the Structure of Scientific Cognitive Activity

Synthesis of knowledge about the value-semantic field of scientific cognitive process is based on an interdisciplinary approach. Summed results of psychological researches of attitudes and guidelines of activities are used for the analysis of scientific knowledge dependency on values and meaning/sense. The interrelation between the attitudes of the scientist's consciousness and value orientations is revealed. Mutual cross-correlation of individual attitudes and collective (or sociocultural) orientations and values is argued.

Keywords: axiology, philosophy of science, scientific knowledge, sphere of values and meaning.

Ольга Рупташ

Ценности и смыслы в структуре научно-познавательной деятельности

Осуществлено обобщение знаний о ценностно-смысловой сфере научно-познавательной деятельности основывается на междисциплинарном подходе. Суммированные результаты исследований установок деятельности в психологии применяются для анализа ценностно-смысловой обусловленности научного познания. Выявлена взаимосвязь между установками сознания ученого и ценностными ориентациями. Утверждается взаимная корреляция индивидуальных установок, коллективных (или социокультурных) ориентаций и ценностей.

Ключевые слова: аксиология, философия науки, научное познание, ценностно-смысловая сфера.